

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Ярилцлага өгөгчийн нэр	Хоролсүрэн	Дугаар	L186
Оршин суугаа аймаг	Говь-Алтай аймаг	Оршин суугаа сум	Дарви сум
Төрсөн газар	Дарви сум	Төрсөн он	
Ажил мэргэжил	Өндөр настан		
Лам байсан эсэх, Шавилан сууж байсан сүм хийд	Дархан гүний хурал	Сүм хийдийн дугаар	ГАДР 110
Одоогийн сүм хийд		Сүм хийдийн дугаар	
Ярилцлага авсан он сар өдөр	2007 оны 8-р сарын 29	Ярилцлага авсан хүн	Мөнхнасан

Говь-Алтай аймгийн Дарви сумын Дархан гүний хурал

Асуулт:- Ингээд тус сумын нутагт байсан Дархан гүний хурлын тухай та бидэнд ярьж өгнөүү. Хаана байсан юм бэ?

Хариулт:-Байшингийн ар жалгаар байсан байхаа. Дархан гүний хурал.

Асуулт:-Хэд орчим **лам хуврагатай** байсан юм бэ?

Хариулт:-Дархан гүний дацан чинь Тонхилын хүрээг бодвол цөөхөн байсан. 60, 70-аад улс байсан байхаа.

Асуулт:-Тэргүүлж байсан том ламын нэр алдрыг мэдэх үү?

Хариулт:-Чогдон тойн, Дондов тойн гэсэн Дархан гүний **дацангийн** том том лам нар байсан. Чогдон тойн, Дондов тойн их том том лам нар байсан.

Асуулт:-Дархан гүний **дацангийн** гол шүтээн нь ямар бурхан байв?

Хариулт:-Гол шүтээн нь Улаан сахиус байсан

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Асуулт:-60 орчим ламтай байсан юм байна?

Хариулт:-Тийм.

Асуулт:-Тэнд **жод, лүйжин тавьдаг** лам нар байсан уу? улааны урсгалын шашны?

Хариулт:-Мэдэхгүй, байгаагүй байхаа.

Асуулт:-Барилга **байшингий** нь бүрэн бүтэн байхад нь та харж байсан уу?

Хариулт:-Би чинь хойгуур нутагтай, тэнд л тийм юм гэлцээд байдаг, нэг сайн ч мэдэхгүй л байгаа юмаа, тэр **байшингий нь**.Овоо нь том сайхан 13 сан тавьдаг, эргэн тойрон тийм чулуун овоо нь одоо болтол байж байдаг юм байна лээ.Тэр овоо нь тэр их цагаан газар хаанаас л том чулуу авчирч овоолдог юм, гэрийн чинээ том овоо байдаг юм.

Асуулт:-Тэр овоогоо **тахидаг** байсан уу? лам нар.

Хариулт:-Тахидаг байсан

Асуулт:-Хэдэн сард тахидаг байсан юм, зун тахидаг байсан уу?

Хариулт:-Зуны сард л, мацаг өдөр 15. Бүтэн шөнийн 8-нд л тахидаг байсан юм даа.

Асуулт:-Яаж тахидаг байсан юм бол?

Хариулт:-Хэнгэрэг цантай, **агдог, намдагсан** гэсэн тийм сангууд уншаад **цогчид**өргөөд тэгж л тахидаг байсан даа.

Асуулт:-Цагаан идээ, шүүсээр тахидаг байсан уу?

Хариулт:-Цагаан идээ, шүүсээр л тахина.

Асуулт:-Наадам болдог байв уу, овоо тахиад?

Хариулт:-Наадам ч барилдаж хийдэггүй байсан байхаа.

Асуулт:-Хийдэд **Ганжуур, Данжуур** гээд том судар байсан уу?

Хариулт:-Байлгүй **яахав**. Ганжуур, **данжуур** хоёр л лав байсан.

Асуулт:-Цам **Майдар** гардаг байв уу?

Хариулт:-Гарахгүй ээ.

Асуулт:-Дацанд ном судраа **барладаг** бар байсан уу, хуучны.

Хариулт:-Дархан гүний дацанд чухам юу байсан юм, байсан байлгүй дээ.

Асуулт:-60 гаруй ламтай байсан гэсэн?

Хариулт:-60 гаруй ламтай байсан юм.

Асуулт:-Хятадын худалдаачид байсан уу? тэр хавиар

Хариулт:-Байлгүй **яахав**, зөндөө л байсан.

Асуулт:-Монголчуудаас арьс шир түүхий эдийг нь аваад.

Хариулт:-Арьс шир, түүхий эд, тэгэхэд чинь юм бүгд авдаг байсан шүү, ишигний арьс юм бүгд л авдаг байсан даа.

Асуулт:-Дархан гүний **дацангийн** лам нар өөр ямар уул овоо тахидаг байсан бэ?

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Хариулт:-Дархан гүнийхээ овоог тахихаас биш өөр овоо тахиагүй байхаа.

Асуулт:-Та тэр үед хийдэд шавилж ном үзэж байсан уу?

Хариулт:-Би тэгэхэд жаахан байсан.

Асуулт:-Хэдэн настайдаа та хийдэд шавилж суусан?

Хариулт:-18-тай суув уу даа.

Асуулт:-Хэр удаан суусан?

Хариулт:-26 настай дом тавьсан.

Асуулт:-Та гэвш хүн үү?

Хариулт:-Би нэг тоонд явж л байсан.

Асуулт:-Хэдэн жил сураад дом тавих вэ?

Хариулт:-60, 70 улс байдаг юм.

Асуулт:-Зиндаагаар ном унших уу?

Хариулт:-8 жил дээрээ дом тавьдаг тийм л байсан юм.

Асуулт:-Та тэгээд дом тавьдаг байсан уу?

Хариулт:-Тавьсан.

Асуулт:-Тэгвэл та чинь гэвш хүн юм байна шүү дээ. Тэр үед та цуг ном үзэж байсан хүүхдүүдийнхээ тухай, багш нарынхаа тухай ярьж өгөхгүй юу? яаж ном үздэг байсан.

Хариулт:-Багшдаа шавилаад ном заалгаад яваад байдаг, тийм л юм ном заалгадаг тийм л байсан юм.

Асуулт:-**Дүйр**үзэж байсан уу? Чойрын ном шүү дээ.

Хариулт:-Чойрын ном хойно үзэж байсан л даа.

Асуулт:-Танай дацанд Түвд, Энэтхэгээс Чойрын ном заадаг багш нар байв уу?

Хариулт:-Байгаагүй байхаа, Тонхилын хүрээний их гэвш дээр мянган ламтай дацан байсан шүү дээ, Тонхилын хүрээ чинь. Тэндээс **Дондогсайхан** гэвш гэж их эрдэмтэй гэвш байсан л даа.**Усан зүйлийн** хүрээний лам нар гэж нэртэй тийм л юм байсан юм.

Асуулт:-Таны Чойр зааж байсан багш монгол хүн байв уу?

Хариулт:-Монгол

Асуулт:-Энэ хүрээний том лам байсан уу?

Хариулт:-Тийм.

Асуулт:-Алдар нэрийг нь хэлж болохгүй байх даа.

Хариулт:-Болохгүй.

Асуулт:-37 оны үед танай багш байсан уу?

Хариулт:-Байсан

Асуулт:-Хэлмэгдэлтийн үед баригдсан уу?

Хариулт:-Баригдсан.

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Асуулт:-Чойр аль **игчаагаар** үзэж байсан бэ? **Гүнчин игчаагаар** үзэж байсан уу? Сэр **игчаагаар** үзэж байсан уу?

Хариулт:-**Гүнчин игчаагаар** үзэж байсан байхаа.

Асуулт:-Таны багш их алдартай хүн байсан уу? Танай багш нар гавж хүмүүс байсан уу?

Хариулт:- Гавж байлгүй **яахав**.

Асуулт:-Гүнгийн хүрээнд Энэтхэг, Түвдээс хүүхдүүд ирж ном үздэг байв, Чойр эд нар.

Хариулт:-Үгүй байхаа, энэ дээр л очдог байсан.

Асуулт:-Танай зиндаа 60 орчим хүүхэдтэй байсан уу?

Хариулт:-70 орчим хүүхэдтэй байсан юм

Асуулт:-Ганцхан зиндаа нь уу?

Хариулт:-Тийм

Асуулт:-Тэгээд 70 зиндаагаар 7, 8 зиндаа гэхээр чинь их олон ламтай байсан байна шүү.

Хариулт:-Тиймээ, яриа байхгүй. Эхлээд яахад 80 ч хүрдэг л юм, тэгээд сүүлдээ 70 хавьд явж л байсан, тэрнээс хар болоод үхэж үрэгдээд 60, 70 дом тавьдаг тийм л байсан.

Асуулт:-Та тэр үеийн **гэсгүй** ламынхаа тухай ярьж өгнөүү, хэн гэдэг хүн байсан?

Хариулт:-**Нүүнээжавин** багш гэж өндөр тушаалтай тийм багш байсан. Баруун хүрээний нэг сайхан багш байсан.**Цугаарангий** нь аваад явж л байсан даа.

Асуулт:-Та дом тавьсан тухайгаа ярьж өгөхгүй юу?

Хариулт:-Дом тавих Ногоон дарь эх, хэнхэг татуулдаг дом их урт л даа. Дом тавихад шажин ч сайхан байлаа.

Асуулт:-Хэдэн онд дом тавьсан юм бэ?

Хариулт:-Эрт байхаа.

Асуулт:-1936 онд дом тавьсан юмуу?

Хариулт:-Тэгсэн байхаа, би тэр он сарыг нь ч мэдэхгүй юм. Тэр хавьд л тавьсан байх.

Асуулт:-Дарь эх татаад л .

Хариулт:-Ногоон дарь, 42 морьтой, ногоон дарь эх, цагаан дарь эх татаж хурдаг дом тийм л юм байсан юм даа.

Манай Зүйлийн хийд чинь том дацан байсан юм шүү дээ.Энэ дээр чаддаг нь л дом тавиад, тэр л ян татуулаад.Ян татдаг улс их байсан.Иш багш гэж байсан, Намжилжав багш гэж байсан, **Нүүрнээжав** багш гэж байсан.Эд нар дандаа **маниуст** л ном татаж зааж өгдөг тийм багш нар байсан юм л даа. Тэгээд засаг төр эвгүйтээд тэр улс ч яваадөглөө,тэгээд **бид** ингээд хоцорчихсон юм.

Асуулт:-Та дом тавихдаалам захтай дээл өмсөж байв уу?

Хариулт:-Өмсөж байсан. Цугаараа лам захтай байлаа.

Асуулт:-Шар торгон дээл үү, хүрэн торгон дээл байх уу?

Хариулт:-Шар торгон дээл. Орхимж гэж нэг их улаан юм удирдчихдаг, шашир гэж нэг тийм тэмээний үсэн малгай өмсөөд тэгээд байдаг их сайхан л даа.Тэр цагтаа сайхан л юм байсан юм тэр чинь.

Асуулт:-Чойр дацандаа л домын зиндаа барих уу?

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Хариулт:-Тэгнэ.

Асуулт:-Домын зиндаа барихаар чинь лам нар гаднаас орж ирдэг шүү дээ, танай зиндааныхан. Тэгэхээр **гэсгүй** нь гэрээдээд оруулдаг билүү, утаа тавиад.

Хариулт:-Ариун сан гээч юм л

Асуулт:-**Гэсгүй**нь оруулах үү?

Хариулт:-Зүгээр л орчихно.

Асуулт:-Танай зиндааны **жорвонг** хэн гэдэг хүн байсан бэ?

Хариулт:-**Чойндонжав** гэдэг хүн байсан юм. Байхгүй ээ, одоо.

Асуулт:-Хэлмэгдэлтийн үед байхгүй болов уу, дараа нь өндөр наслаад.

Хариулт:-Хэлмэгдэлтээр явж Завхан дээр 10 жил **болчихоод** хүрч ирээд, тэгээд Улаанбаатарт нас барсан.

Асуулт:-10 жил ял эдэлсэн гэсэн үг үү?

Хариулт:-Ял эдэлсэн.

Асуулт:-Чойндон **жорвон** гэдэг хүн байсан юмүү?

Хариулт:-Тийм. Зүйлийн хүрээнд их ном үздэг манай зиндааны **жорвон** байсан шүү дээ. **Жорвон** гэж хамгийн толгой хүнийг л хэлдэг байсан шүү дээ.

Асуулт:-Зүйлийн хүрээ чинь хуучны засаг захиргааны **хуваариар** аль аймаг, аль хошуу вэ?

Хариулт:-Баруун Засагт хан аймаг, Дайчин бэйсийн хошуу гэж байсан.

Асуулт:-Хэлмэгдэлтийн үед барилга, байшин бурхан шүтээн нь яасан юм бол?

Хариулт:-Мэдэхгүй, зарж үрж алга хийсэн юмуу, ачсан юмуу, улс л аваачсан юм гэдэг тийм л үг байдаг юм. Том том их **хөлгөнүүд**, 108 боть сандал шиг том зузаан боть **номнууд** байсан, 108 ширхэг.Тэрнийг яаж далд хийсэн юм, хэн авсан юм, хэн **мэдэхэв**.

Асуулт:-Барилга **байшингий** нь түүхий тоосгоор барьсан байсан уу? Зүйлийн хүрээний.

Хариулт:-Тиймээ. Түүхий тоосго байсан.

Асуулт:-Монголчууд барьсан уу?

Хариулт:-Монголчууд л барьсан биз дээ, дээр үеийн. Би мэдэхгүй.

Асуулт:-Анх Зүйлийн хүрээг анх ямар хошууны ноён зарлигаар ч гэдэг юмуу үүсгэж бий болгосон юм бол?

Хариулт:-Дайчин бэйсийн хошуу гэж байсан юм.**Цогчэн дуган** гээд 4 өнцгөөс нь 4 том хонх дүүжилчихсэн. Үргэлж жингэнэж байдаг.Хоёр давхар, дээрээ нэг дугантай.Цогчэн дуган шиг тийм том юм, тэрнийг музейд үлдээчих нь **яваа**.Тэр мөн сайхан эд байсан шүү, 3 хаалгатай.Тэгээд л байхгүй.

Асуулт:-Гурван хаалга гэдэг чинь урдаа нэг, баруун зүүндээ нэг нэг гэсэн үг үү?

Хариулт:-Үгүй дээ, урд талдаа л 3 хаалгатай. Зэрэгцүүлээд 3 хаалга гаргачихсан.

Асуулт:-Зүйлийн хүрээ зулын 25-ны үеэр ямар хурал ном хурдаг байсан юм бол?

Хариулт:-Зулын 25 гэдэг чинь зул шатаагаад, зулын 25-ны 4 зүйл гэж байсан юм, ном хурдаг байсан юм даа, ямар ном хурж байсан билээ.

МОНГОЛЫН СҮМ ХИЙДИЙН ТҮҮХЭН ТОВЧООН, МЭДЭЭЛЭЛ-ЯРИЛЦЛАГА

Асуулт:-36 онд дом тавьж байсан дээл, хувцас байгаа юу?

Хариулт:-Яаж **байхав**, байхгүй, алга болсон.

Асуулт:-Дарви сумын нутагт байсан Дархан гүний хүрээний талаар та мэдэх үү?

Хариулт:-Сайн мэдэхгүй ээ.

Асуулт:-Та Зүйлийн хүрээн дээр хурал ном хурж байгаад гэвшийн дамжаа бариад тэгээд шашин байхгүй болсон юм байна шүү дээ.

Хариулт:-Тэгсэн.